

Türk Kültürü

TÜRK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

YIL 48

YENİ SERİ CİLT III

SAYI 1

2010/1

Ankara <Bahar> 2010

TÜRKİYE TARİHÇİLİĞİNDE TÜRKLER VE İSLÂMİYET: (Osman Turan'ın Çalışmaları Üzerine Kısa Bir Bakış)*

Ahmet Yaşar OCAK
Hacettepe Üniversitesi

Özet: Türklerin İslam'a girişi ve onu yaşayışı meselesi, Türk tarihinin en önemli konularından biridir. Böyle olduğu halde bugüne kadar Fuat Köprülü, Osman Turan ve H. Dursun Yıldız'dan sonra akademik düzeyde pek rağbet görmemiştir. H. Dursun Yıldız hariç, diğerleri esasında bu meseleye monografik boyuttan ziyade, çeşitli eserlerinin içinde bir bahis olarak, ya da makale düzeyinde yer vermişlerdir. Bu makale, bu konuda Osman Turan'ın eserlerinde Türkler ve İslamiyet konusundaki yaklaşımını ve görüşlerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkler, İslam, İslam'ın kabulü, Osman Turan.

Turks and Islam in the Historiography of Turkey (A Brief Review of the Studies by Osman Turan)

Abstract: The entrance of Turks to Islam and the way they live it has been one of the most important problems of the Turkish history. Despite this fact, no scholars other than Fuat Köprülü, Osman Turan and Hakkı Dursun Yıldız, have made significant contribution to the subject. Among them, only Yıldız devoted monographs to the subject, while others spared chapters in books or devoted full articles. This article critically evaluates the approach by Turan to Islam and Turks.

Key Words: Turks, Islam, Acceptance of Islam, Osman Turan.

“Türkler ve İslamiyet” meselesi, Türk tarihinin en büyük dönüm noktalarından biri olduğu halde bugüne kadar gelip geçmiş Türk tarihçileri içinde Fuat Köprülü ve Osman Turan'dan sonra, pek rağbet görmemiş bir konudur. Onlar da esasında bu meseleyi monografik boyutta müstakil olarak ele almaktan ziyade, ya çeşitli eserlerinin içinde bir bahis olarak, ya da makale düzeyinde bahis konusu yapmışlardır. Nitekim Osman Turan'ın yazıları aşağıda tek tek ele alınacak ve değerlendirilmeye çalışılacaktır. Halil İnalcık ise, bu konuyu bir kaç yerde Osmanlı tarihi çerçevesinde devlet politikası açısından incelemiştir¹. Oysa bu çok mühim tarihsel dönemecin hikâyesi, merhum Hakkı Dursun Yıldız'ın daha çok Abbasi dönemi ağırlıklı olmak üzere meselenin siyasal tarih boyutunu ele alan kitabı ile²,

* Bu yazı, 26 Ocak 2008 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü'nce gerçekleştirilen “Vefatının 30. Yılında Büyük Türk Tarihçisi Osman Turan” isimli toplantıda okunan bildirinin, yeni düzenleme ve eklemelerle makale haline getirilmiş şeklidir.

¹ Bkz. meselâ “Islam in the Ottoman Empire”, *Cultura Turcica*, 5-7 (1968-70), pp. 19-29.

² Bkz. Hakkı D. Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul 1976.

Zekeriya Kitapçı'nın bilimsel tarihçilik açısından daha çok, romantik ve hamasî bir yaklaşım sergileyen kitaplarıyla sınırlı kaldı³.

Bugüne kadar Türk tarihçiliği, Tanzimat'la başlayıp Cumhuriyet'le doruk noktasına çıkan medeniyet ve kültür değişikliği macerası istisna edilirse, Türk tarihinin bu en mühim meselesini çeşitli cepheleriyle neredeyse hiç ele alıp işlememiş, tartışmamış, hep uzak durmuştur. Ne tematik (mesela "Türk siyasal tarihinde İslam'ın yeri ve etkisi" gibi) ne de dönemsel olarak, (meselâ Büyük Selçuklular, Türkiye Selçukluları ve nihayet Osmanlı dönemi İslâmı) hakkında çoktan yazılmış olması gereken monografilerden hâlâ yoksunuz⁴. Tabii buna Cumhuriyet dönemini de dahil etmek gerekir. Bu, akademik Türk tarihçiliği adına hem hayret verici hem de kınanacak bir durumdur. Kanaatimce Türkler ve İslamiyet, içinden geçtiğimiz, İslam'ın tartışıldığı, bazı Kemalist çevrelerin Müslüman kesime dinlerine nasıl inanacakları, nasıl ibadet edecekleri veya inançlarını nasıl yaşayacakları konusunda sürekli müdahalelerde ve telkinlerde bulundukları şu fırtınalı süreç dikkate alınacak olursa, başlı başına tartışılması gereken çok önemli bir problematiktir.

Her şeyden evvel "Türkler ve İslâmiyet" denildiği zaman, bu iki kelimenin kafamızda nasıl bir çağrışım yaptığına çok iyi dikkat etmek lâzımdır. Zira bu iki kelimenin yalnızca bir milletin veya o milleti meydana getiren muhtelif Türk topluluklarının tarihlerinin bir döneminde İslâm'ı kabul etmek suretiyle sıradan bir din değişikliği olduğunu ve bu değişikliğin yalnızca kendi içleriyle sınırlı kaldığını düşünmek, meseleyi basite indirgemek olur. Çünkü Türkler'in İslâm'ı kabulleri, bir yandan kendi toplumsal, siyasal ve kültürel hayatlarında, tarihlerindeki en büyük değişim ve dönüşümlerden birinin gerçekleşmiş olması anlamına geldiği gibi, diğer yandan da, özellikle Büyük Selçuklular'ın 11. yüzyılın ortalarına doğru Horasan mıntıkasına intikallerinden itibaren kurdukları imparatorlukla gerek zamanın müslüman medenî dünyasında, yani Anadolu dahil Orta Doğu ve Doğu Akdeniz havzasında, arkasından 15. yüzyıla beraber Balkanlar ve Doğu Avrupa'da yol açtıkları çok önemli siyasal ve etnik, dolayısıyla kültürel değişimler anlamına gelir.

Türkler'in değişik topluluklar halinde bazan silah zoru ve siyasal mecburiyetler, bazan kendi arzularıyla İslâm dinini kabul etmiş olmalarının, önce kendi toplumsal

³ Meselâ. bkz. *Orta Asya'da İslamiyetin Yayılışı*, Konya 1988.

⁴ Bu kuraklığın iki istisnâsı şunlardır: 2000'li yıllarda biri Büyük Selçuklular, diğeri Anadolu Selçukluları'nın dinî tarihiyle ilgili olarak bir tarihçi, diğeri ilâhiyatçı iki akademisyen tarafından iki hacimli monografi yayımlandı: Ahmet Ocak, *Selçuklular'ın Dinî Siyaseti (1040-1092)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul 2002; Seyfullah Kara, *Selçuklular'ın Dinî Serüveni: Türkiye'nin Dinî Yapısının Tarihsel Arka Plânı*, Şema yay., İstanbul 2006. Tarih metodolojisi itibarıyla zayıf olan bu ikincisi, bu kusuruna rağmen alanındaki ilk hacimli monografi olması bakımından dikkate değer.

ve kültürel dünyalarında ne gibi tesirler yarattığı, hangi sonuçları doğurduğu meselesi, yeni farkına varılıyor değildir. Bu husus hem dünya, hem Türk tarihçiliğinde gerek akademik, gerekse popüler seviyede zaman zaman tartışılmıştır. Fakat bunlar çok genel seviyede ve çoğunlukla da apolojetik spekülasyonlar, hipotezler halinde kalmış, ama problematik olarak ele alınıp üzerlerinde monografik çalışmalar yapılmamıştır. İşin ilginç yanı Arap tarihçiliği de bu meseleye pek ilgi duymamış, üzerinde durmamıştır. Bunda bir ölçüde çoğunluk Arap tarihçilerinin Türkler'in Müslümanlık anlayışına ve yaşayışlarına karşı duydukları tasvipsizliğin herhalde bir payı olmalıdır.

Bu kısa notları ilettikten sonra, asıl konum olan Osman Turan'ın tarihçiliğinde "Türkler ve İslâmiyet" meselesine dönmek istiyoruz.

Merhum Osman Turan'ın tarihçiliğinde Türkler ve İslâmiyet konusu oldukça önemli bir yer işgal eder. Aslında bu yazıda Osman Turan'ın tarihçiliği ve Türk tarihçiliği içindeki yeri meselesine de bir ölçüde temas etmek isabetli olurdu. Çünkü Osman Turan gibi güçlü bir tarihçi bahis konusu ise, onun sadece Selçuklu tarihçiliği içindeki yeri değil, genel olarak Cumhuriyet dönemi Türk tarihçiliği içindeki mevkii, hem ele aldığı konular açısından, hem de konuları işlerken kullandığı metodoloji ve yaklaşımlar açısından analitik bir değerlendirmeye dile getirilmeli ve tartışılmalıdır. Bunun iki faydası olur: 1- Onun Türk tarihçiliğine yaptığı katkının anlaşılması, 2- Bugünün genç tarihçilerinin dikkate almaları gereken metodolojik yaklaşımların nasıl olması gerektiği.

Önce "Türkler ve İslâmiyet" konusunun iki cephesi olduğunu göz önünde tutmamız gerekiyor:

1- Türkler'in İslâm'a giriş süreci,

2- İslâm'a girdikten sonra, bu dinin tarihsel süreç içerisinde Türkler'in siyaset, ekonomi, toplumsal hayat, âdet ve geleneklerinde, kültürel ve bilimsel hayatlarında hasıl ettiği değişim ve gelişmeler.

Ben bu kısa yazı çerçevesinde ancak onun kitaplarında bu konularda yazdıklarını ele almaya çalışacağım. Bu ele alış da hiç şüphe yok ki ancak genel hatlı bir çerçeve oluşturacak nitelikte olacaktır. Bu itibarla merhumun yazdıklarının detaylı birer analizi burada mümkün olmayacaktır. Buna rağmen yine de bazı noktaları vurgulamaya çalışacağım.

Merhum Osman Turan, Selçuklu tarihçiliği sahasında, bu alana ilk projektörü tutan hocası merhum Fuat Köprülü'den sonra, üç mühim tarihçiden (diğer ikisi çok iyi bilindiği gibi merhum İbrahim Kafesoğlu ile merhum Mehmet Altay Köymen'dir) biri, hatta Türkiye Selçukluları alanında tektir, yeri henüz doldurulamamıştır ve Türkler'in müslümanlığı meselesiyle de görebildiğim kadarıyla hepsinden fazla meşgul olmuştur. Onun bu meseleye yaklaşımı, açıkça söylemem gerekirse, başta Köprülü de dahil olmak üzere, diğerlerinden daha

sıcaktır ve İslâm'a benliğiyle inanmış bir "Müslüman tarihçi" olarak ele almıştır. Bu konudaki -ne yazık ki sayıca çok da fazla olmayan- bütün yazıları, onun bu yaklaşımını çok açıkça yansıtır.

Bilindiği gibi, Osman Turan'ın Türkler ve İslâmiyet konusuyla ilgili herhangi bir müstakil kitabı yoktur. Oysa kendisinin böyle bir kitabı rahatlıkla yazabilecek bir birikimi vardı hiç şüphesiz. O, çalıştığı alanın kaynak dillerinden bilhassa ikisine, Arapça ve Farsça'ya, ve temel kaynaklarına hakkıyla vâkıf olduğu için bunu yapabiliirdi, ama, öyle sanıyorum ki, -Cl. Cahen'in kitabı ve makaleleri hariç- Türkiye Selçukluları sahasının, diğer sahalarına da zemin görevi yapacak geniş bir siyasî tarihi yaşadığı dönemde henüz yazılmadığı için, ona öncelik tanımış ve hepimizin bildiği ünlü *Selçuklular Zamanında Türkiye* (Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971) isimli anıtsal eserini yayımlamıştı. Aynı dönemin sosyo-ekonomik tarihinin de müsveddelerini kaleme aldığı 1977 yılı yazındaki bir görüşmemizde bizzat kendisinden duymuştum.. Ama onu yayımlamak kismet olmamıştı.

Tarihçimizin "Türkler ve İslâmiyet" konusunda bilindiği gibi bazı makaleleri vardır ki bunları kronolojik olarak iki grup halinde şöyle sıralayabiliriz:

Birinci grup, Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları dönemi din tarihine dair makalelerinden oluşur, ki şunlardır:

1- a) Büyük Selçuklu tarihine ait *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti* (Ankara 1965, TKAE. Yay) isimli kitabındaki "Selçuklu devrinde din ve mezhepler", "Selçuklular ve Bâtınîler", "Selçuklular ve Gayri Müslimler", "Türkiye Selçukluları, Müslüman ve Hristiyan Halk" başlıklı bölümlerdir.

b) Ayrıca, Türkiye Selçukluları dönemi Kalenderiye topluluklarıyla ilgili çok mühim bir kaynağı da yayımlamıştır: "Selçuklu Türkiyesi din tarihine dair bir kaynak: *Fustatu'l-Adâle fî Kavâidi's-Saltana*" (Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, ss 531-564).

c) *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi: Türk Dünya Nizamının Millî, İslâmî ve İnsânî Esasları* (Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971, II. Cilt) isimli ünlü kitabında bulunan "Selçuklu Sultanları ve Hristiyanlar", "Ortaçağ Türkiyesinde İslâmlaşma faaliyetleri", "Devlet eliyle İslâmlaştırma" adlarını taşıyan, bazıları kısa makaleler.

Bu birinci gurup makaleler, Şemseddin Günaltay'ın vaktiyle İstanbul *Dârülfünûnu İlahiyat Fakültesi Mecmuası*'nda "İslâm dünyasının inhitatının sebebi Selçuk istilâsı mıdır?" ve Şerefeddin Yaltkaya'nın *Türkiyat Mecmuası*'nda "Selçuklular devrinde mezâhib" adıyla yayımladıkları makalelerden sonra, Türk tarihçiliğinde ilk defa ele alınan ve. 1990'lara gelinceye kadar da bir daha pek bahis konusu yapılmayacak olan konuları işleyen öncü niteliğinde makalelerdir. Bu makaleler, genellikle 10-15 sayfa uzunluğundadırlar, çünkü teferruata girmezler, temel problemleri öne çıkartırlar. Osman Turan bu makalelerinde tıpkı hocası Fuat

Köprülü tarzında, özellikle metodolojik meselelere vurgu yapıp tartışan, ana kaynaklara ve kendi zamanında yayımlanmış önde gelen modern araştırmalara dayalı, ufuk açıcı makalelerdir. Muhakkak ki Türk tarih araştırmalarında el atılmamış konuları, yani bu tarih içinde, eski Türk dinleri de dahil, dinle ilgili ve özellikle İslâm'ın macerasına dikkat çeken, kendinden sonraki tarihçi nesillerine yol gösterici yazılardır.

2- a) *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*'nin I. cildi içinde yer almakta olup, doğrudan doğruya Türkler'in İslâm'ı kabulünün tarihiyle ilgili makaleleri, ki sırayla şunlardır: "İslâmiyet ve Türkler", "İslâmiyet'in Mâverâünnehir'de yerleşmesi", "İslâmlaşmayı kolaylaştıran sebepler", "İslâmiyet'in millî din olması" ve "Türk ve İslâm mefkûrelerinin kaynaşması".

b) *Selçuklular ve İslâmiyet* (Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971) isimli kitabının ilk makalesi olan "Türkler ve İslâmiyet".

Bir defa her şeyden önce ilk dikkatimizi çeken husus, isimlerini saydığım bu makalelerin, Fuat Köprülü'de olduğu üzere, kısmen "oryantalist" bir yaklaşımı değil, yukarıda da belirtmeğe çalıştığım gibi, inanmış bir Müslüman tarihçi yaklaşımını yansıtır. Osman Turan'a göre İslâm yüce, ilerici bir dindir ve medenileştirici özelliğe sahiptir. Bu makaleler şüphesiz ki ilmi nitelikli olmakla beraber, en az yazarının Müslüman kimliği kadar, "romantik" diyebileceğimiz milliyetçi kimliğini de yansıtır.

Osman Turan gibi bilimsel formasyonu güçlü bir tarihçinin neden Türkler'in İslâmiyet'le olan ilişkilerini, objektif akademik bir tarihçi gözüyle değil de, böyle bir bakış açısıyla kaleme aldığı sorusunu sorarsak, sanırım bunun iki sebebi olmalıdır: Birincisi, onun gerçekten inançlı, İslâm'a yürekten bağlı bir şahsiyet olması ise, ikincisi de makalelerin yayımlandıkları dönemin konjonktürel şartlarıyla ilgili bulunmalıdır. Bu makalelerin yer aldığı kitapların ilk yayın tarihlerine dikkat edilirse, biri 1969, diğeri 1971'dir. Yani Türkiye'de militan solun kamu oyunda ve üniversitelerde terör estirdiği yıllara rastlamaktadır. Bu sebeple muhtemeldir ki – aslında bu kitabının çeşitli bölümleri daha önceki yıllarda muhtemelen müsvedde olarak kaleme alınmış olsa bile- bu milliyetçi ve Müslüman tarihçi, yaşanan keskin ideolojik kampaşma ortamında, o yılların üniversite gençliğine bazı uyarıcı önemli mesajlar vermek üzere yeniden elden geçirilerek biçimlenmiş olsun.

Osman Turan'ın bu makaleleri içinde, özellikle Türkler'in müslümanlığı konusunu değişik boyutlarıyla ele alanlar kanaatimce hâlâ önemlidirler. O bu makalelerinde Türkler'in Müslüman olduktan sonraki tarihsel sürecin bir muhasebesini yapmakta ve bazı sonuçlara varmaktadır. Bu makalelerinin bazılarında şu üç ana konuda bir takım tezler ileri sürer:

- a- Türkler'in Müslümanlığı kabulünü kolaylaştıran sebepler,
- b- Müslüman olmanın Türkler'e sağladığı faydalar

c- Müslüman olmanın Türkler'in toplumsal ve kültürel hayatlarında sebebiyet verdiği kültürel ve geleneksel kayıplar

Birinci grupla ilgili tezlerini "İslâmlaşmayı kolaylaştıran sebepler" isimli makalesinde tartışır. Ona göre önce İslâm'ın Mâverâünnehir'de daha önce çok parçalı olan dinî yapıyı kendi hakimiyeti altında bir birliğe kavuşturmuş olmasını görmek gerekir. Bu müthiş bir tarihî inkılap⁵. Çünkü daha önceki dinler zamanında bu bölge dünya ölçeğinde çok önemli medenî gelişmelere fazla bir katkı yapmazken, İslâmî dönemde İslâm medeniyetinin ikinci en büyük bilim ve düşünce coğrafyasını yaratmıştır. İslâm tarihinin en büyük bilim ve düşünce adamlarından önemli bir kısmı bu bölgeden çıkmıştır. Bu ise İslâm dinî ve medeniyetinin üstünlüğü sayesinde olmuştur ve bu üstünlük Türkler'in İslâm'ı kabulünü kolaylaştırıcı *birinci* etkidir. *İkincisi*, Şamaniliğin İslâm'a yakın inançlara sahip olmasıdır. Özellikle Şamanlıktaki Tek Tanrı inancı, "öbür dünya" kavramı, Gök Tanrı'ya sunulan kurban gibi bir takım benzerlikler, bu bakımdan önemli rol oynamıştır. Bir *üçüncü* etken, İslâm'daki *cihad* anlayışdır ve bu Türkler'e çok uygun gelmiştir. Osman Turan ayrıca *dördüncü* olarak da, Peygamber'in Türkler hakkında söylediği ileri sürülen "hadis"lerin de onların İslâm'a girişlerini teşvik ettiğini belirtir.

Bunların gerçekten de ne derece bu büyük hadisede etkili olduğu, bugünün modern ampirik tarih yaklaşımıyla kolayca ispat edilebilecek tezler olmaktan ziyade, tarihsel spekülasyon olarak kanaatimce değerlendirilmelidir ve tabii ki bugün tartışmaya açıktır.

İkinci grupla ilgili tezlerinin bir kısmı Türkler'in İslâm'ı kabulünün hem kendileri, hem İslâm medeniyeti açısından getirileriyle ilgili olup şunlardır.

1) Türkler'in İslâm medeniyetine girişi, yalnız Türk ve İslâm tarihinin değil, dünya tarihinin en büyük dönüm noktalarından biridir.

2) Türkler İslâm'ı kabul ile beraber, Göktürkler hariç, daha önceki devirlerdeki devletlerinden çok daha büyük ve daha sürekli imparatorluklar kurmuşlardır. Dolayısıyla İslâm Türkler'i dağınıklıktan kurtaran bir din olmuştur.

⁵ Burada merhumun bugün de aktüalitesini koruyan şu çok önemli ve uyarıcı sözünü nakletmek isterim: "Bu büyük hadisenin cereyan ettiği şartlarla oluş tarzı ve bunun millî bünye üzerinde husûle getirdiği müsbet veya menfi neticenin tedkikinden hasıl olacak ilmi kanaatlerin, girmekte olduğumuz Avrupa medeniyeti karşısında alacağımız vaziyeti tayin ve yürütmekte olduğumuz yolu kontrol etmekte bize bazı tecrübî dersler vereceği, bazı hususlarda rehberlik edebileceği, dolayısıyla ameli bir gayesi de olacağına dikkatimizi çekmemiz icap eder", "Türkler ve İslâmiyet", *Türk Cihan Hâkimiyeti Meşkûresi Tarihi*, c. I, ss.1-2.

Bunun ana faktörü Türklüğün İslâm'la meydana getirdiği sentezdir (*Türk-İslâm sentezi* tezi).

3) Türkler İslâm'ı kabul etmekle, millî benliklerini onunla yoğurmuşlar, onun hizmetkârı olmuşlardır. Bu tez, tanınmış Ortaçağ İslâm tarihçisi Bernard Lewis tarafından da *Ortadoğu* adıyla Türkçe'ye çevrilen kitabında aynen savunulmakta ve şöyle denilmektedir⁶:

“Türkler, Arap ve İranlılar'ın hiç yapmadıkları bir şeyi yaparak millî kimliklerini İslâm'a gömdüler. Türkler'in İslâm'a sadakatlerinin gerçekliği ve ciddiliği başka hiçbir halkta görülmez. Bu nedenle hanedanlarının korumasında büyük bir Sünnî canlanmasının ortaya çıkıp yayılmasına hiç şaşmamak gerekir.” (1996: 70).

4) Türkler kurdukları devletlerle, hem Hristiyanlık gibi bir başka evrensel dinin doğuda yayılmasının önüne set çekmişler, hem de Batı'da onun aleyhine topraklar kazanmışlardır (Anadolu ve Balkanlar).

5) Dinlerin mahiyetleri ne olursa olsun, milletlerin ilerleme ve gerilemelerinde hiçbir zaman tek başlarına etken olmamakla beraber, yeni bir medeniyet sentezi yaratarak antik medeniyetleri Yeni zamanlar Batı medeniyetine bağlamak şerefi, Hristiyanlığa değil, İslâm'a aittir.

6) Mâverâünnehir'deki yerleşik Türkler'in İslâm medeniyetinin gelişmesinde oynadıkları büyük role rağmen, bu rol, hiçbir zaman göçebe kitlelerinin İslâmlaşmasının, İslâm'ın siyasal tarihinde oynadığı rol kadar büyük bir netice yaratmamıştır. Çünkü bu göçebe kitleler, o zamanlar gerek siyasî parçalanma, gerekse mezhep ayrılıkları sebebiyle büyük bir buhran geçirmekte olan İslâm medeniyetini yeniden ihya ettiler.

İkinci grup tezleri, yani Türkler'in İslâm'ı kabulünün onların millî bünyeleri açısından bazı zararlar doğurduğuna ait olanlarını ise iki grup halinde şöyle sıralayabiliriz:

1) Yerleşik Türkler, İslâm öncesi edebî sözlü geleneklerini, putperestlik döneminin eserleri olduğu endişesiyle yazıya geçirmekten hassasiyetle uzak durmuşlar, bu yüzden *Oğuznâme* ve *Dede Korkut Hikâyeleri* hariç, pek çok eski destanın İslâmî döneme nakledilmeden unutulmasına sebebiyet vermişlerdir. Oysa İranlılar ve Araplar bunun tersini yapmışlardır. Daha da önemlisi, İslâm öncesi döneme referans veren bir tarih şuurunun oluşmasını, dolayısıyla Türk tarihinin bütünlüğünü engellemişlerdir.

2) Yerleşik Türk devletleri, Arapça ve Farsça'ya meylettiklerinden, Türkçenin bir diplomasi dili olarak inkişaf etmesine engel olmuşlardır. Bunun bir başka zararı

⁶ Geniş bilgi için bkz.: Lewis, Bernard (1996). *Ortadoğu*, (Çev. M. Harmancı), İstanbul: Sabah Kitapları.

da Türkçe'ye lüzumlu lüzumsuz Arapça ve Farsça kelimelerin girmesi, Türkçe kelimelerin unutulmasıdır.

Osman Turan merhumun Türkler ve İslâmiyet konusuyla ilgili kanaat ve fikirleri, yorumları noktasında ister istemez çok kısa bir geçit resmi yapmak zorunda olduğum bu yazı çerçevesinde sonuç olarak şunları söyleyebilirim: Dikkatle incelenirse, merhum Osman Turan'ın bu tezlerinin her biri, kanaatimce ayrı ayrı çok geniş teorik ve ampirik tarih incelemesi olacak, modern dünya tarihçiliğinin ortaya koyduğu yeni metot ve yaklaşımlar ışığında titizlikle ve ciddiyetle tartışılacak, ayrı ayrı kitapların konusunu teşkil edecek nitelikte çok ciddi ve çok mühim tezlerdir. Hele İslâm'ın olur olmaz platformlarda, olur olmaz ağızlar veya kalemler tarafından, ideolojik bağnazlıkların gölgesinde tartışıldığı günümüz Türkiye'sinde bunlar, siyaset çevreleriyle, akademiada ve özellikle medyada ne kadar dikkate ve ciddiye alınıyor, ne kadar önemseniyor? Bilhassa bugünün modern Türk tarihçiliği bu tezleri ne kadar ciddiye, dolayısıyla dikkate alıyor, ne kadar tartışıyor?

Bugün, üniversitelerimizin tarih bölümleri mensupları olarak biz "müteahhirîn" tarihçilerinin, Türk tarihçiliğinin, hepsi de bugün yaşamayan, Köprülü'lerden, Gölpınarlı'lardan, Barkan'lardan, Turan'lardan ve yaşayan son büyük tarihçi İnalçık'tan sonra niçin çok belirgin bir seviye kaybına uğradığını herhalde oturup ciddi ciddi tartışmamız gerekiyor. Bu seviye kaybı böyle giderse, Türk tarihçiliğinin yeni bir Fuat Köprülü, yeni bir Abdülbaki Gölpınarlı, yeni bir Osman Turan ve yeni bir Halil İnalçık yetiştirmesi imkânsız gibi görünüyor.